

ви подальших пошуків у напрямі дослідження вбачаємо у висвітленні системи роботи щодо аналізу національних соціокультурних стереотипів мовленнєвого спілкування, попередження і подолання негативних стереотипів на уроках української мови у школах з поліетнічним контингентом учнів.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – С. 339. (Альма-матер).
2. Білоус М. «Заговори, щоб я тебе побачив» [Текст] : Рец. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / за ред. О.Сербенської. – Львів : Вид. «Світ». – 1994. – С. 19-23.
3. Гончаров В. А. Роль и специфика национальных социокультурных стереотипов в контексте межкультурного подхода к обучению иностранному языку в языковом вузе / В. А. Гончаров // Вестник Бурят. ун-та. Сер. 8 : Теория и методика обучения в вузе и школе. – Улан-Уде : Изд-во Бурят. гос. ун-та, 2007. – Вып. 10. – С.154-161.
4. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2004. – С. 390 с.
5. Клищенко Т. Упередження етнічне [Електронний ресурс] : етнічний довідник : поняття та терміни / Т. Клищенко – Режим доступу : <http://www.socd.univ.kiev.ua/PUBLICAT/SOC/YEVTUKH/index.htm>
6. Коцюбинський М. Твори. В 3-х т. / М. Коцюбинський. – К. : Дніпро, 1979. – Т. 3. – С. 164.
7. Ослон А. Уолтер Липпман о стереотипах : выписки из книги «Общественное мнение» / А. Ослон // Социальная реальность. – 2006 – №4. – С. 125-141.
8. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Ю. Е. Прохоров. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – С.101.
9. Русское культурное пространство. Лингвокультурологический словарь / под ред. И. С. Брилев, Н. П. Вольская, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, В. В. Красных. – Выпуск 1. – М. : «Гнозис», 2004. – С.12.
10. Рыжков В. А. Регулятивная функция стереотипов // Знаковые проблемы письменной коммуникации : межвуз. сб. науч. трудов. – Куйбышев, 1985. – С. 15-16.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2008. – С. 288.
12. Сологуб Н. М. Стереотип // Енциклопедія «Українська мова». – [вид. друге, виправ. і доп.]. – К. : «Українська енциклопедія» імені М.П.Бажана. – 2004. – С. 648.
13. Українська мова : програма для 5-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання / [Н. В. Бондаренко, О. М. Біляєв, Л. М. Паламар, В. Л. Кононенко]. – Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2005. – С.3.

Summary. In the article a great attention is paid to the problem of the social and cultural component's content by elements of intercultural approach to teaching. The author pays attention to the correct representation of national social and cultural stereotypes of language communication. Some questions connected with the content of linguistical and culturological work with aim to present the analysis of definite materials at lessons are considered in the article.

Key words: the social and cultural component's, intercultural approach, national social and cultural stereotypes, language communication.

Отримано: 21.10.2012 р.

УДК 811.161.2'38

Н.І. Зикун

КУЛЬТУРА МОВИ ЗМІ І РІВЕНЬ ДОВІРИ ДО МЕДІАТЕКСТІВ

У статті аналізується відображення соціальних, економічних, політичних перетворень українського суспільства в мові сучасних ЗМІ, насамперед друкованих. Розглядаються різні типи відхилень від літературних норм. Досліджується рівень мовної культури в текстах друкованої періодики та її вплив на формування довіри аудиторії до ЗМІ.

Ключові слова: мова ЗМІ, функції мови ЗМІ, мовна норма, помилка.

Українська мова, як загалом і будь-яка інша, постійно розвивається й змінюється. Вона оперативно реагує на екстралінгвістичні фактори, на суспільні трансформації. Нині ми спостерігає-

мо неймовірно інтенсивний виток еволюції мовної системи, викликаний соціальними, економічними й політичними змінами, стрімкість яких формує враження мовних катаклізмів. Насправді ж вони – лише результат відображення в українській мові демократизаційних процесів.

Особливо помітні ці впливи у медіатекстах, що є результатом журналістської діяльності. За час, який минув від появи газет до розповсюдження Інтернету, мас-медіа зазнали величезних технологічних, економічних і соціокультурних змін. Останніми десятиліттями в усьому світі спостерігається посилення їхнього впливу на соціум. Це пояснюється низкою чинників, серед яких і демократичні свободи, зокрема, свобода інформації та свобода ЗМІ.

Нині простежується низка виразних мовних тенденцій у мові ЗМІ: колізія між тенденцією до комунікативної демократизації (розширення меж літературної мови, посилення діалогічності, «неоформленості», «нередагованості» мовлення) та ускладненням мови (зростання її інформаційної ємності, інтелектуально-семіотичної насиченості, формуванням спеціальних номенклатур і термінологій); збільшення кількісного складу учасників масової комунікації; зростання його строкатості – за віком, освітою, службовим положенням, політичними, релігійними, суспільними поглядами; ширша представленість пересічних громадян в обговоренні суспільних проблем, а відтак – формування повноцінного соціального діалогу; більш вільне висловлення українцями власних поглядів і позицій (однак у контексті останніх подій у суспільно-політичному можливе певне гальмування цього напрямку змін).

Протягом останніх кількох років у філології, крім понять інформаційної екології та зниження культури мови, з'явилися інші: демократизація мови ЗМІ, комунікативні варіанти мови, різні типи мовної культури. Газетна мова стала більш розкутою, гнучкою, демократичною. Виділяється низка інтралінгвістичних змін, що стали наслідками суспільних процесів і впливу мови ЗМІ, серед найважливіших можна назвати: 1) тенденцію до розмивання чітких стилістичних кордонів; 2) поширення норм розмовного стилю в базовому корпусі медіамовлення (новини, інформаційна аналітика, коментарі); 3) різноманітність норм мовленнєвої поведінки окремих соціальних груп, що все частіше знаходить відображення в мові ЗМІ, нерідко призводить до тиражування мовленнєвих помилок (неправильний наголос, граматичні помилки, неправильна сполучуваність слів тощо); 4) демократизацію публіцистичного стилю та розширення нормативних меж мови медіа, лібералізацію мовної норми, насамперед лексичної, що стають передумовами зниження мовленнєвої норми через уживання в ЗМІ жаргонізмів, ненормативної лексики тощо; 5) «американізацію» мови ЗМІ.

Тому дослідження стану культури мови ЗМІ та її ролі у формуванні довіри до них є надзвичайно актуальним на кожному етапі їх розвитку. Мова ЗМІ, насамперед преси, неодноразово ставала об'єктом наукової уваги, починаючи з першої половини ХХ століття. Вивчення мови української преси з 60-х років минулого століття розвивалося в кількох напрямках. Перший – нормативно-стилістичний – представлений значною кількістю праць С.Я. Єрмоленко, А.П. Коваль, М.М. Пилинського, О.Д. Пономарева, В.М. Русанівського, О.А. Сербенської, Н.М. Сологуб та ін. У межах цього напрямку мову періодики вивчають з погляду того, наскільки вона відповідає нормам літературної мови. О.А. Сербенська довела, що в мові газет віддзеркалюються тенденції розвитку загальнолітературних норм української мови. Другий напрям у вивченні мови преси, який досить активно розвивається в Україні з 70-х років ХХ століття, пов'язаний з трактуванням мови газети як особливого об'єкта. Це функціонально-стилістичним напрям, репрезентований працями таких учених, Г.М. Колесник, А.І. Мамалига, Г.М. Сагач, Л.І. Шевченко та ін. Функціонально-стилістичний підхід передбачає вивчення закономірностей і тенденцій формування внутрішньостильових форм, з'ясування лінгвістичної природи жанрової форми, пошуки естетичних критеріїв газетної мови. Окремий напрям у дослідженні мови українських газет – історію становлення мови української преси – започаткували М.А. Жовтобрюх та Ю.В. Шевельов. Різні аспекти сучасного етапу розвитку мови української періодики (80-х – 90-х років ХХ століття) знайшли висвітлення в працях Н. Бойченко, І. Браги, Т. Коць, А. Мамалиги, О. Стишова, Н. Озерової, М. Яцимирської та інших.

Завданням нашого дослідження є вивчення зв'язку між рівнем культури мови ЗМІ та динаміки довіри до сучасного друкованого слова журналіста. Розмаїття ситуацій спілкування зумовило зміну характеру спілкування – воно позбувається жорсткої офіційності, регламентованості, стає більш розкутим, що свідчить про розвиток демократизаційних процесів українського суспільства. Однак не можемо не брати до уваги і другий бік таких стрімких і докорінних змін. Друковане слово нині не є бездоганим, журналістські тексти не лише позбавлені стилістичних огріхів та недоречностей, а й почасти містять банальні помилки (орфографічні, морфологічні, пунктуаційні тощо).

Сегмент мови ЗМІ у мовній системі є особливо рухомим і динамічним. Саме в мові ЗМІ насамперед відображаються соціально-ідеологічні зміни в суспільстві, фіксуються нові поняття й ідеологеми. Адресат засобів масової інформації є дійсно масовим, розпорошеним у просторі й різнорідним за своїми соціальними характеристиками. Та й мова газети (як і інших ЗМІ) характе-

ризується величезними можливостями і потужним впливом на інші сегменти літературної мови й на суспільство загалом. Науковці виділяють низку функцій мови засобів масової інформації: інформативну, комунікативну, функцію впливу. На думку О. Клубрякової, специфіка дискурсивної діяльності в умовах масової комунікації, що насамперед виявляється в заздалегідь запланованій реакції адресата ЗМІ, свідомому викривленні інформації залежно від позиції замовника, свідчить навіть про становлення нової функції самої мови, зрозуміло, насамперед мови ЗМІ, – функції управління поведінкою великих масивів людей і маніпулювання їхньою свідомістю. Вважаємо за необхідне додати виховну, або просвітницьку, функцію формування культури мови. На думку французьких лінгвістів, основним мовним наставником, після гімназії, є преса. Чи виконує нині українська преса цю важливу функцію?

Ніхто не береться спростовувати загальноприйнятту думку про особливий характер друкованого слова, його високий авторитет і впливовість на адресата. Пізніше такого авторитету починає набувати слова на радіо й телебаченні. Мову ЗМІ розглядали як офіційне джерело, як перевірену й доведену інформацію, яка не підлягає сумнівам і спростуванню. Такий соціальний стереотип, очевидно, має своїми передумовами періоди тривалої цензури усього друкованого, коли неперевірене слово не мало місця на шпальтах газет і журналів, у випусках новин на радіо й телебаченні. Крім того, друковані тексти у ЗМІ завжди були бездоганними з точки зору мовного оформлення, відповідності чинним літературним нормам, що досягалося завдяки професіоналізму працівників редакцій і журналістів та продуманій схемі роботи над такими текстами. Хоча, як відзначав З. Партико, посилаючись на практику редагування у радянські часи й дослідження технології цього процесу, навіть при семикратній коректурі, якій підлягали відповідно до тогочасних технологічних інструкцій найважливіші видання, досягти абсолютного усунення помилок практично неможливо [2, 64]. Як стверджують науковці, 5% спотворень у тексті не знаходять ніколи [4, 80]. Однак такі помилки й спотворення текстів ЗМІ не були помітними для читачів, не чинили помітного впливу на сприйняття й оцінку читачами.

Загальноновизнаним є факт відсутності в тексті масової інформації індивідуального авторства, оскільки кожен текст створюється й опрацьовується широким колом осіб (журналістів, редакторів тощо), що відповідальні за його кінцеву якість. Однак останнім часом все частіше газетні, а інколи й журнальні тексти стають об'єктом критики – у недбалості формулювання мовних зворотів, використанні штампованих фраз, невиправданості запозичень, та й наявності банальних помилок, відхилень від літературних норм.

На думку Г. Солганік, «радянський період характеризувався закріпленням мовних і мовленнєвих норм, які набували догматичного характеру, охоплювали практично всі сфери мовного життя», однак, продовжує науковець, у газетах це зумовлювало й шаблонізацію мовлення, домінування книжної мови, переважання офіціозу.

Перебудовний період (1985 – 1991 рр.) ознаменувався стрімким і докорінним оновленням мови газети. На зміну тривалому етапу домінування одноманітності, шаблону, уніфікованості прийшла строкатість – мовна, стилістична, змістова й ідеологічна. Відсутність цензури, ідеологічних табу, жорстких стилістичних установок сприяли традиційно «розкріпаченню» унормованої мови. Тому, на думку дослідників, «багато процесів, що відбувалися в цей період в суспільстві й знайшли відображення в мові преси, можна пояснити як реакцію на газетну мову минулого, її заперечення, відштовхування від неї» [3].

Мова знайшла природний і закономірний спосіб власного перетворення, подолання сухості, книжного характеру, офіційності газетних текстів – через використання розмовних, просторічних засобів і жаргонізмів, тобто газета звернулася до мовних засобів із зниженою оцінкою, нелітературних лексичних одиниць.

Опрацювання, засвоєння, втягування в сферу літературного мовлення таких елементів можна розглядати як природний і закономірний процес демократизації мови.

Останніми роками в літературне мовлення, зокрема газетний його сегмент, входять елементи вулиці – так у матеріалах, розміщених на сторінках газети «День» фіксуємо такі лексичні одиниці: *відкати*; *«розсироплюючись»*, *прикордонні й митні заморочки*; у газеті «Високий замок» – *балачка*, *зальотний*, *показуха* та багато інших.

Однак помірно велика кількість просторічних слів, жаргонізмів та інших нелітературних елементів лібералізує, а то й розхитує літературну норму, вступає у суперечність із літературним стандартом, погіршує якість писемного мовлення, негативно впливає на формування мовних смаків читачів.

Тому проблему культури мови сучасних газет вважаємо вкрай важливою. Серед причин сучасного її стану, крім екстралінгвістичних чинників, науковцями називаються і поповнення лав журналістів людьми непідготовленими, і відсутність внутрішньої цензури, та й падіння рівня загальної культури в суспільстві тощо.

Нормативний аспект є особливо важливим саме для мови ЗМІ, оскільки вона значною мірою відповідальна за формування мовних смаків і формування літературних норм. Які уроки виносять читачі нині після прочитання газет? На жаль, нинішні газети взірцем грамотного, вишуканого, водночас зрозумілого й доступного мовлення вважати не можемо, оскільки тут і там вони тиражують ненормативне слововживання, вміщують тексти з помилками.

У лінгвістичній науці поняття помилка має велику кількість дефініцій. Так, Т.Г. Бондаренко у дослідженні типології мовних помилок та процесу їх усунення в журналістських текстах визначає помилку як аноматив, тобто таке ненормативне лінгвоутворення, що виникає в результаті невмотивованого порушення літературної норми і є наслідком неправильних мисленневих операцій. Автор доводить, що причини помилок у журналістських текстах можуть бути як лінгвальні, так і позалінгвальні [1]. Однак, як свідчать наукові дослідження й практика, домінуюча причина таких відхилень банальна – це незнання відповідної норми, низький рівень мовної підготовки тих, хто працює над текстом перед розміщенням його на газетній шпальті.

Серед зафіксованих у сучасних україномовних виданнях помилок можна назвати: вживання семантично модифікованих лексем (*дрібні партії товарів; вкрай змістовну розмову*); плеонастичні й тавтологічні словосполучення (*об'єднані разом сталінський і нацистський режими; з чинними на сьогодні; встигли вчасно; місяць тому назад; пам'ятатимемо і не забуватимемо; головний пріоритет; прейскурант цін; статистичні підрахунки; дублювати двічі; продовжувати далі*), що виникають, зазвичай, через незнання значення слів іншомовного походження або ж у зв'язку з концентрацією уваги мовця на однакових ознаках того ж предмета, явища; нерозрізнення значень паронімів (*як правильніше розповісти учням про Голодомор, ОУН-УПА чи інші дискусійні теми – справжня дилема; свідомістю цього є інтерес з боку секретаря РНБО; проблеми друкарської преси – «День»*); використання російнізмів, під якими розуміють механічно перенесені в українську мову з російської слова і вислови на позначення тих понять, які мають питому (україномовні) відповідники (*приймати присягу; натовська та російська системи; такі «б/у» вже не носять; начальник місцевого НКВД; ущербність авторитаризму в Росії; аточний міст; Німеччина вже розкалялася; штатський одяг; круглодобовий режим; завірнути документ; життя бомжів – «День»*).

Як бачимо, кількість і помилок є надмірною. Потрібна тривала й система робота, щоб впоратися із цією ситуацією. Мові й суспільству це під силу, адже потенціал мови невичерпний, а лексика виконує роль виразних, дохідливих, влучних засобів, що забезпечують образність висловлювання і спрямовані на досягнення певної мети тощо. В інноваційних же, причому не завжди позитивних, змінах у мові сучасної української преси кінця ХХ – початку ХХІ століття простежується вплив низки позамовних чинників, серед найвпливовіших можуть бути названі: демократизація суспільного життя; істотне послаблення цензури й самоцензури; державний статус української мови; задоволення практичних потреб мовців; поширення моди на певні мовні форми; пошуки нових форм і засобів експресивного вираження.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Т.Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.08 «Журналістика» / Т.Г. Бондаренко. – Київ, 2003. – 18 с.
2. Партико З.В. Загальне редагування: Нормативні основи / З.В. Партико. – Л. : Афіша, 2006. – 416 с.
3. Солганик Г.Я. О языке и стиле газеты [Електронний ресурс] / Г.Я. Солганик. – Режим доступу: <http://www.evartist.narod.ru>
4. Электронная техника в процессах корректуры и редактирования. – М.: Книга, 1973.
5. Юрченко О.В. Мовна норма [Електронний ресурс] / О.В. Юрченко. – Режим доступу: <http://www.spogad.at.ua>

Summary. The article analyzes the reflection of social, economic and political transformation of Ukrainian society in the language of the media, especially print. The different types of deviations from the literary norm. Investigate the level of language culture in the texts of the print media and its influence on the trust of the audience to the media.

Keywords: language media, the function of language media, language norm, error.

Отримано: 27.10.2012 р.